

Следващият ред, който
напише, може да му
бъде последен.

ДЖ. С.
МАЕТИС

ПИСАТЕЛЯТ

1

*Поетите превъзхождат всички нас,
обикновените хора, с познанието си за
човешката душа, защото черпят от извори,
които науката все още не е направила достъпни.*

– Зигмунд Фройд

Матиас

Виена, март 1938 г.

Аз, Матиас Кремер, ясно си спомням първото сериозно предупреждение за събитията, които се случиха по-късно. Това стана на едно събрание на Кръга, свикано от Зигмунд Фройд, на което отидох с по-младия си братовчед Йоханес Намал и нашия литературен агент Юлиан Райзнер.

– Това вероятно е последната ни среща за известен период – каза Фройд, като бавно огледа събралите се близо трийсет души; този втрещен, непроницаем поглед през кръглите очила с рогова рамка, сякаш виждаше направо в душата ти и можеше да я анализира обстойно за няколко секунди. – Не съм сигурен, че е напълно безопасно дори сега, в навечерието на Аншлуса.

– Като предпазна мярка организирахме срещата в този хотел, а не на някое от обичайните ни места – добави застаналият до него Виктор Крафт. – Макар че през последните няколко години така или иначе не се събирахме много често.

– Точно така – съгласи се Фройд, – но тази среща е особено важна, най-вече защото може да се окаже последна. – Отново огледа мрачно събралите се. – Последна възможност да споделим съвети и напътствия за мрачните дни, които вероятно ни предстоят.

Отстрани Феликс Кауфман и Едгар Цилзел само кимнаха, замислено свели очи. Убийството на председателя на Виенския кръг, Морис Шлик, преди две години и зачестилите в последно време нацистки укази, застрашаващи не само евреите, но и интелектуалците, бяха разколебали мнозина важни членове и Кръга все още съществуваше само благодарение на обединяването на първоначалния Вътрешен кръг на психоанализата на Фройд с останалите съмишленици на Шлик. Това бе уникално сдружение на учени, философи, психолози, математици и писатели. От 1936 г. насам всичките им срещи се провеждаха тайно, макар и в повечето случаи това да ставаше на различни места във или около центъра на Виена. Сега се намирахме в скромния хотел „Асперн“ в покрайнините на града – като че ли отдалечеността можеше да осигури допълнително прикритие и сигурност на събранието.

С Йоханес обаче с радост предприехме това пътуване. В много отношения се чувствахме привилегирани да бъдем част от уважаваната група – все пак бяхме писатели от среден ранг, далеч не толкова известни, колкото Цвайг и Фройд. Нашето влизане в Кръга стана по две линии: от една страна, чичо ми Самуел Намал, бащата на Йоханес, беше известен статистик и математик теоретик, член на първоначалния Виенски кръг, а от друга, Юлиан действаше като литературен агент за някои от книгите на Фройд.

Кауфман вдигна очи към нас от другия край на стаята и продължи:

– Някой подготвил ли е емпирични данни или теоретични разработки, които да представи на групата днес?

Двама души вдигнаха ръка и в продължение на двацет минути се проведе обсъждане и вял спор по някои теми, но явно повечето хора в стаята нямаха хъс за обичайните научни и философски дебати, които биха водили в някой по-светъл ден, без мрачната перспектива за неизбежния Аншлус. Разговорът

бързо се измести към политическата тема и предстоящата опасност.

– Мислите ли, че Шушниг ще подаде оставка и просто ще капитулира? – попита един мъж отзад.

– Няма друг избор – коментира Цилзел. – Какво ще направи, е без значение. Нацистите ще поемат властта утре, най-късно вдругиден. Единственият въпрос за канцлера Шушниг в момента е дали ще спаси живота си и ще избегне затвора.

В групата премина тревожно шушукане. В стаята беше горещо, напрежението се усещаше физически. Ризата бе залепнала на гърба ми под сакото. Погледнах Йоханес и Юлиан и видях тревога на лицата им. Ако Фройд и най-близките му съратници се чувстваха застрашени, какво оставаше за нас, простосмъртните?

Великият психолог вдигна ръка успокоително.

– Да не прибързваме с притесненията и тревогите. – Пое си дълбоко дъх, за да събере мислите си. – Доброжелатели най-настоятелно ме съветват да напусна Австрия. И ако аз, предвид моята позиция, бих могъл да го направя сравнително лесно, трябва да се погрижа и за близките си. Имам жена, дъщеря и четири сестри тук, във Виена. Не знам дали за тях ще бъде толкова лесно да заминат и това също трябва да взема предвид. – Хвърли бърз поглед на мъжете в залата. – Мнозина от вас, дори ако сами имат възможност да напуснат, вероятно са изправени пред подобна дилема: дали да се възползват от този шанс и да оставят семействата си на неизвестна, може би ужасяваща съдба? Това не е лесно решение.

Втория път червената лампа светна в съзнанието ми, когато един офицер от СС влезе в кафене „Моцарт“ и попита дали в момента в салона има евреи и дали персоналът знае за такива, които редовно посещават заведението.

С Йоханес седяхме на няколко крачки от бара, където нацистът разпитваше двамата сервитьори. За щастие, бяхме през две маси от тях, иначе погледът му машинално щеше да спре на нас. Въпреки това ми се стори, че задържа очи върху нас за секунда по-дълго от нормалното, но може би просто въображението ми бе прекалено възбудено от разговора преди няколко дни в Кръга на Фройд.

Сред многото великолепни виенски кафенета предпочитаме „Моцарт“, защото не беше прекалено претенциозно. Може би „Шперл“ или „Ландман“ бяха по-лъскави и имаха по-елегантен интериор, свързваха ги с имена като Малер и Шопен, но за нас най-ценната черта на „Моцарт“ беше светлият му и отворен интериор. Там почти всяко място бе ярко осветено и от всякъде можеше да наблюдаваш уличната суматоха. Всъщност бяхме забелязали есесовеца през големите витрини няколко крачки преди да стигне до вратата. Но сега, когато той говореше със сервитьорите, може би бихме предпочели да седим на някое по-скрито място.

Срещаме се по едно и също време всяка седмица, в 18:00 в четвъртък. Заедно с тълпата от чиновници и продавачи от близките магазини, тъкмо приключили работния ден, примесени с първите любители на изкуството, отиващи на опера, концерт или театър. Към нас много често се присъединяваше и литературният ни агент Юлиан и тримата обсъждахме продажбите на последните ни книги или състоянието на книжния пазар и на света като цяло.

Аз бях на 47, а Йоханес само преди няколко седмици бе отпразнувал 32-рия си рожден ден и между нас имаше значителна разлика във възрастта, но се чувствахме като братя, а не просто братовчеди – може би сближени от общото ни поприще.

Пишех криминални романи от шестнайсет години, а Йоханес бе проходил в този жанр едва от пет. Всъщност аз бях този, който го представи на Юлиан. Не беше само роднинска услуга – след някои първоначални насоки, които му дадох, прецених, че Йоханес пише добре. Юлиан също мислеше така. На 41 години, нашият агент не само скъсяваше възрастовата пропаст помежду ни, а и бе наш наставник и водач.

– Жалко, че Юлиан не е с нас точно сега – промърмори Йоханес под носа си. – Щеше да знае какво да каже, за да ни успокои.

– Мисля, че точно затова не е с нас. Особено след последната среща на Кръга. Аншлусът беше само преди три дни и той има още няколко като нас, за които да се грижи. – Въпреки че говорех шепнешком, не исках да произнасям думата „еврей“, когато офицерът от СС беше само на няколко крачки. – Освен това има няколко политически писатели и потенциални размирици. Последния път, когато говорихме, каза, че постоянно

му звънят хора, които го молят за съвет какво да правят в сегашната ситуация. Не съм само аз.

Аншлусът – овладяването и анексирането на Австрия от нацистка Германия – изненада мнозина в страната; е, добре, поне 20 – 30 процента от хората. Но главната изненада беше колко лесно другите 70 – 80 процента отстъпиха властта на Хитлер и нацистите.

Беше нахлуване и превземане без нито един изстрел.

В основата на това мълчаливо съгласие бе общата нагласа и идентичност, а не само фактът, че Хитлер всъщност е австриец. Оказа се, че антиеврейските настроения са бълбукали под повърхността в Австрия от доста време; Аншлусът и появата на офицера от СС в кафенето „Моцарт“ бяха само последният печат. Вече беше официално.

Двамата млади сервитьори свиха уклончиво рамене и казаха, че нямат представа кой от посетителите на кафенето е еврейин и кой – не.

– Глупости – настоя есесовецът. – Няма как да не знаете. От колко време работите тук? – Беше на не повече от трийсет, но сега си придаде строго изражение, нехарактерно за възрастта му, и се втренчи в тях с пронизващите си сини очи. – Може да свърши зле за вас, ако ме лъжете.

Единият от сервитьорите се колебаеше, сякаш понечи да каже нещо, но друг глас отзад го прекъсна.

– Служителите ми са абсолютно честни, когато казват, че нямат представа – заяви Ото Карнер, собственикът на кафенето, като се приближи уверено до офицера. – Аз също не знам, а държа това заведение от девет години.

– Не е ли малко небрежно от ваша страна да не знаете кои са клиентите ви?

– Не е наша работа да проверяваме биографията на клиентите си. – Карнер се усмихна напрегнато. – Ние просто сервираме най-доброто кафе, сладкиши и торти в града.

Есесовецът го гледаше с нескрито презрение, сякаш самият съдържател можеше да е еврейин. Карнер имаше тъмна коса и смешни мустачки в стила на Чаплин или Хитлер (бяха на мода), но с това приликата свършваше. Имаше топчест нос и беше доста пълен, с фигура на месар или оперен певец. Коремът му

опъваше силно сребристо-сивите или бели ленени костюми, които носеше, сякаш държеше кафене в Мароко или Панама, а не във Виена. Единственият контраст в този тоалет беше малката черна или тъмносиня папийонка.

– Собственикът на кафе „Централ“ каза, че без проблем разпознава клиентите си евреи. – Устните на офицера от СС се извиха язвително. – Защо си усложнявате живота, като не искате да ни сътрудничите?

– Може би защото „Централ“ е любимото кафене на Хитлер във Виена – сви рамене Карнер. – Може би специално вземат мерки вътре да няма евреи, ако Фюрера пожелае отново да го посети. А може да са ви излъгали, за да направят добро впечатление.

Едва се сдържах да не се усмихна на дързостта на Карнер, като вдигнах чашата си и отпих глътка кафе.

– Няма значение. – Почервенял от гняв, офицерът избута Карнер с една ръка и гордо застана на крачка зад него, сякаш изведнъж той е станал господарят на кафене „Моцарт“. – Трябва да направя съобщение.

Огледа внимателно всички в кафенето и извика:

– Внимание! – Изчака малко, докато тихият шепот на разговорите и звънът на приборите утихнат. – Казвам се шарфюрер Хайнрих Шнабел от австрийското СС. Всички евреи тук незабавно да ми се представят!

Втората глътка кафе заседна в гърлото ми. Погледнах Йоханес с най-невинното си изражение, но в този момент той се опитваше да се скрие, свел очи към недоядената шоколадова торта в чинията си, и плахо побутваше с виличката следващата хапка, колебаейки се дали да я вдигне – може би се страхуваше, че и той като мен няма да може да преглътне.

От двамата аз имах по-типичен еврейски вид – с тъмнокестенява коса и кафяви очи, докато Йоханес бе светлокестеняв и с пъстри зеленикаво-кафяви очи. Лесно можеше да мине за католик или лутеран. Баща му, Самуел Намал, моят чичо – който, уви, бе починал четири години по-рано, – беше видна личност в рода и дори в цяла Австрия, един от водещите статистици на страната. Беше се оженил за руса австрийка католичка и тези гени се бяха предали и на Йоханес. Поради тази разлика във

външния вид малцина, които ни видеха, биха предположили, че сме роднини.

Няколкото секунди, които минаха, изглеждаха като цяла вечност. После разговорите се възобновиха, макар и шепнешком и по-неестествено и колебливо от преди.

– Никой ли? – възкликна раздражено Шнабел.

От тона му беше ясно, че не вярва в заведението да няма нито един евреин. Еврейското население на Виена беше 190 000 души – или над 10% от населението. Изглеждаше невероятно в кафене с над четиресет клиенти да няма нито един евреин. Той си пое дъх и добави:

– Може би трябва да напомня, че е обявена амнистия. Всички евреи, които ми се представят, ще бъдат надлежно регистрирани и нищо няма да им се случи. Но за тези, които се крият и не се обаждат до изтичане на периода на амнистия, ще има тежки последици. Възпрепятстване на правосъдието ще бъде най-лекото обвинение.

Сърцето ми се сви. Искаше ми се да потъна в земята, да стана невидим. *Дали този шарфюрер Шнабел ще ме разпознае по-късно и ще ме обвини, че съм се скрил?*

– Никой?

Пронизващият поглед на Шнабел обходи кафенето – подозрителен, недоверчив.

Докато секундите се влачеха, се запитах дали да не се предам – нещо като жертвен агнец, – за да спася другите клиенти от това непоносимо напрежение. Все пак той каза, че нищо няма да ни се случи... Но моментът отмина.

– Добре. Дадох ви шанс. – Шнабел се завъртя на пети и си тръгна. Когато стигна до вратата, спря и пак се обърна към салона. – Ако някой размисли, да се яви на Кармелитермаркт днес преди полунощ – тогава изтича амнистията. После ще бъде късно.

Минута след като Шнабел си тръгна, Ото Карнер се приближи до нашата маса. Намръщи се.

– Боя се, че ще се върне.

Кимнах мрачно.

– И аз така мисля. Като стана дума за това, мислите ли, че е добра идея да използваме амнистията, за която той спомена?

– Не, не мисля. Може да пробвате, ако искате, но според мен е уловка. Вижте какво стана с Хитлер. Само преди няколко години официално се кълнеше, че Германия няма намерение да се меси във вътрешните работи на Австрия, камо ли да я анексира. А какво стана!

Ото отчаяно разпери ръце.

– Като казвате, че може да се върне – отбеляза Йоханес, – да не би да имате предвид, че може да стане по-неудобно за нас и за вас? Може би не трябва да идваме повече?

– Не, не казвам такова нещо. – Ото се намръщи смутено при този намек. – Знаете, че ако се върне, ще кажа същото, ще продължа да ви защитавам. Тук със сигурност ще сте в по-голяма безопасност, отколкото в „Централ“, където няма да им мигне окото да ви издадат, за да угодят на Фюрера. Затова, освен, разбира се, ако не сте решили никога повече да не излезете от къщи за кафе и парче торта, винаги сте добре дошли...

Ото замълча, когато забеляза, че единият сервитьор леко кимва към витрината. На улицата шарфюрер Шнабел, който бе провел кратък разговор с мъж и жена, седнали на една от външните маси, гледаше към нас.